

Jacek Wojsław

Uniwersytet Gdański

ORCID: 0000-0003-1406-2731

Stan badań nad centralnymi strukturami PZPR nadzorującymi politykę propagandową w Polsce Ludowej: nowe ustalenia i luki badawcze

Streszczenie

W artykule przybliżono dorobek naukowy poświęcony analizie działalności centralnego aparatu KC PZPR, który zajmował się nadzorem nad propagandą i mass mediami w Polsce w latach 1948–1989/90. Dokonano przeglądu rozważań po roku 1989. Skupienie się na analizie badawczej decyzji politycznych i działalności członków Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR oraz wybranych wydziałów KC PZPR odpowiedzialnych za funkcjonowanie propagandy w Polsce Ludowej jest zadaniem koniecznym, by zrozumieć sposób sprawowania władzy w państwie niedemokratycznym. To centralny aparat PZPR w pełni kontrolował tworzenie, przepływ i rozpowszechnianie treści kierowanych do masowego odbiorcy z wykorzystaniem prasy, radia i telewizji. Wynik przeprowadzonej analizy pozwala wnioskować, że dotychczas nie zaistniała w polskim dorobku naukowym monografia poświęcona temu ważnemu obszarowi działalności centralnych władz PZPR. Z wyjątkiem biografii politycznej Mieczysława Rakowskiego pozostali główni koordynatorzy prowadzenia polityki propagandowej również nie doczekali się do dnia dzisiejszego poświęconych im publikacji. Podobnie przedstawia się sytuacja z przybliżeniem poszczególnych centralnych struktur partyjnych bezpośrednio odpowiedzialnych za działania nadzorcze w interesującym nas obszarze. Trzeba jednak podkreślić, że istnieje na rynku naukowym szereg prac o charakterze przyczynkarskim odnoszących się zarówno do centralnych struktur partyjnych, jak i liderów PZPR stojących na ich czele odpowiedzialnych za nadzór nad mediami i propagandą, w których zostały przeanalizowane wybrane problemy, zazwyczaj w ograniczonym przedziale czasowym.

Słowa kluczowe: stan badań, Biuro Polityczne i Sekretariat KC PZPR, nadzór nad propagandą i mass mediami, Polska Ludowa.

The state of research on central PZPR structures supervising propaganda policy in People's Poland: new findings and research gaps

Abstract

The article takes a look at the academic work devoted to the analysis of the activities of the central apparatus of the Central Committee of the Polish United Workers' Party (PZPR), which was in charge of the supervision of propaganda and the mass media in Poland from 1948 to 1989/90. Considerations developed after 1989 are reviewed. Focusing on the research analysis of the political decisions and activities of members of the Political Bureau and Secretariat of the Central Committee

of the PZPR and selected departments of the Central Committee of the PZPR responsible for the functioning of propaganda in People's Poland is a necessary task in order to understand the way power was exercised in a non-democratic state. It was the central apparatus of the Polish United Workers' Party (PZPR) that fully controlled the creation, flow and dissemination of content directed to the mass public using the press, radio and television. The result of the conducted analysis indicates that so far there has been no monograph devoted to this important area of activity of the central authorities of the PZPR in the Polish scholarly output. With the exception of Mieczysław Rakowski's political biography, the other main coordinators of propaganda policy have not been described to date either. The situation is similar with the approximation of individual central party structures directly responsible for supervisory activities in the area of interest. It must be stressed, however, that there are a number of works on the academic market of a contributory nature relating to both central party structures and the PZPR leaders at their head responsible for overseeing the media and propaganda, in which selected problems have been analysed, usually within a limited period of time.

Keywords: state of research, Politburo and Secretariat of the Central Committee of the Polish United Workers' Party, supervision of propaganda and mass media, People's Republic of Poland.

Wstęp

Przedstawiony temat jest próbą dokonania syntetycznego opisu stanu badań nad centralnymi strukturami Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) odpowiedzialnymi za politykę propagandową w Polsce Ludowej. Szczególnie interesować nas będzie problematyka związana z prowadzeniem nadzoru nad tzw. pionem propagandowym¹, w tym jego zasadniczą częścią łączoną z kierowaniem prasą, radiem i telewizją, z poziomu Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR oraz wybranych wydziałów w aparacie wykonawczym KC PZPR w latach 1948–1989/90.

Perspektywa przyjęta w analizie skupia się na trzech płaszczyznach. Na przesłedzeniu biograficznych prób opisanie ścisłego kierownictwa PZPR zajmującego się nadzorem nad propagandą; analizie istniejących na rynku badawczym prac poświęconych charakterystyce działalności centralnych struktur PZPR kontrolujących system medialny PRL, co jest związane z etapami historycznymi Polski Ludowej; zwróceniu uwagi na treści zamieszczane w publikacjach w sposób bezpośrednio nienawiązujących do interesującej nas tematyki, a zawierających przydatne ustalenia. Przy tej okazji zostaną wskazane luki badawcze, które do tej pory nie zostały wypełnione i które wymagają w przyszłości uzupełnienia.

Nie wchodząc w szczegóły, należy przedstawić ogólny schemat hierarchiczno-nadzorczy, który obowiązywał w kierownictwie PZPR przez cały okres trwania Polski Ludowej. Dotyczył on całego spektrum zagadnień związanych z funkcjonowaniem

¹ Przez „pion propagandowy” autor tekstu rozumie centralne wydziały KC PZPR zajmujące się nadzorem nad środkami masowego przekazu i propagandą (w tym: prasą, radiem, telewizją, agencjami i wydawnictwami prasowymi, aparatem cenzury, Radiokomitetem), czyli znaczącą część tzw. frontu ideologicznego, w skład którego wchodziły również działy związane z kulturą, nauką i oświatą.

państwa, w tym kierowania sprawami propagandy i związanych z nią instytucji, wśród których znalazły się kluczowe dla działalności systemu medialnego podmioty, takie jak: agencje i wydawnictwa prasowe, aparat cenzury czy też Radiokomitet².

Bieżącym kierowaniem partii sterowali członkowie Biura Politycznego, Sekretariatu KC PZPR i aparatu wykonawczego KC PZPR stojący na czele tzw. resortowych wydziałów KC PZPR. Zazwyczaj sektor ideologiczno-propagandowy³ nadzorował jeden z członków Sekretariatu KC PZPR, również często należący do Biura Politycznego. Trzeba przy tym zaznaczyć, że problemami związanymi z szeroko rozumianą propagandą, jej prowadzeniem, interesowali się niemal, jeżeli nie wszyscy, członkowie władz centralnych PZPR, włącznie z I sekretarzami partii. Ci ostatni również nierzadko decydowali o realizowanej propagandowej linii i bardziej szczegółowych rozwiązaniach wpływających na funkcjonowanie mass mediów.

Koordynatorzy propagandy w ścisłym kierownictwie PZPR

Przegląd interesującej nas literatury należy rozpocząć od przyjrzenia się publikacjom poświęconym ścisłemu kierownictwu PZPR, rozpoczynając od prac przybliżających działalność liderów partii w osobach I sekretarzy KC PZPR. Powodem, dla którego należy spojrzeć na interesujący nas temat przez pryzmat biograficznych opracowań przywódców partyjnych, wynika z przekonania, że to liderzy partii w znaczącym, a czasem w decydującym stopniu wpływali na decyzje zapadające w centralnym aparacie partyjnym, w tym te odnoszące się do polityki propagandowej. Ponadto Edward Ochab i Mieczysław Rakowski przez pewien czas stali na czele tzw. pionu propagandowego w centralnych strukturach KC PZPR. Inni, w tym zwłaszcza Wojciech Jaruzelski, należeli do regularnie i z dużą uwagą śledzących przekazy medialne. Jak w takim razie prezentują się dokonania badawcze poświęcone biografiom I sekretarzy KC PZPR, ze szczególnym uwzględnieniem prześledzenia ich wpływu na prowadzoną politykę propagandową w Polsce Ludowej? Niestety tego typu opracowań brakuje⁴. Wyjątek stanowi tutaj praca Michała Przeperskiego poświęcona Mieczysławowi F. Rakowskiemu⁵. Należy zaznaczyć, że autor ten, podobnie jak inni zajmujący się badaniem historii mediów i funkcjonowaniem propagandy w PRL odwoływali się do interesującej nas postaci, głównie z perspektywy jej działań na niższych szczeblach systemu medialnego Polski komunistycznej⁶. Rakowski zaczął pełnić rolę partyjnego koordynatora i nadzorca dużej części tzw.

² Z końcem 1960 r. Komitet do Spraw Radiofonii „Polskie Radio” został przekształcony w Komitet do Spraw Radia i Telewizji, zwany w skrócie Radiokomitetem.

³ Kształt pionu ideologiczno-propagandowego w centralnym aparacie PZPR w latach 1948–1990 został przedstawiony w opracowaniu: W. Janowski, A. Kochański, *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, red. K. Persak, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2000, s. 96.

⁴ Próba syntetycznego opisanie biografii politycznych I sekretarzy KC PZPR jest praca: J. Eisler, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Wydawnictwo Czerwone i Czarne, Warszawa 2014.

⁵ M. Przeperski, *Mieczysław F. Rakowski. Biografia polityczna*, Warszawa 2021.

⁶ Zob.: inne opracowania M. Przeperskiego zebrane w bibliografii książki o M. Rakowskim.

frontu ideologicznego dopiero w ostatnim okresie trwania Polski realnego socjalizmu, od czerwca 1988 roku⁷. Wcześniej ograniczony i z czasem malejący wpływ na sprawy związane między innymi z realizowaną przez centrum partyjne polityką propagandową posiadał jako bliski współpracownik i zarazem wicepremier w rządzie W. Jaruzelskiego od lutego 1981 roku⁸. W przypadku pozostałych przywódców PZPR istniejące opracowania biograficzne nie pogłębiają wątków związanych z interesującym nas tematem⁹.

Przez cały okres istnienia PZPR (1948–1990) do wspomnianej grupy wysokich funkcjonariuszy partyjnych sprawujących kontrolę z poziomu Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR można zaliczyć kilkunastu polityków komunistycznych. Należy jednak wspomnieć, że realna siła nadzoru poszczególnych liderów partyjnych nad formalnie powierzonym obszarem spraw była zróżnicowana. Nie zawsze kierowanie polityką propagandową, w tym personalne obsadzanie mass mediów i otaczających ich instytucji, przebiegało po myśli jej urzędowego zwierzchnika. W znaczącym stopniu zależało to od osadzenia poszczególnych działaczy PZPR w sieci powiązań wewnątrzpartyjnych, w tym szczególnie od poziomu zaawansowania relacji łączących ich z aktualnie sprawującym urząd I sekretarza KC PZPR przywódcą. Innym czynnikiem wpływającym na siłę kontroli nad tzw. frontem ideologicznym, czy też jego dużą częścią, było nakładanie się części kompetencji z innymi wpływowymi postaciami centrum partyjnego. Nie można też zapominać o jeszcze innym, nie politycznym powodzie, który mógł wpływać na sposób sprawowania kontroli, a mianowicie na swoistym temperamencie politycznym charakteryzującym poszczególnych funkcjonariuszy PZPR¹⁰.

Z ramienia Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR do wąskiej grupy osób kontrolujących znaczną część tzw. frontu ideologicznego, w tym odpowiedzialnych za funkcjonowanie prasy, radia i telewizji należeli: Jakub Berman, Edward Ochab, Jerzy Morawski, Witold Jarosiński, Ryszard Strzelecki, Artur Starewicz, Józef Tejchma, Jan Szydłak, Stefan Olszowski, Jerzy Łukaszewicz, Jerzy Waszczuk, Jan Głowczyk, Mieczysław Rakowski, Stanisław Ciosek i Marek Król. Trzeba przy tym pamiętać, że podana kolejność nazwisk nie oznacza dokładnego odwzorowania przejmowania przez wymienionych działaczy PZPR kierownictwa nad mass mediami. Wybrani z nich,

⁷ W czerwcu 1988 r. M. Rakowski jako już członek BP KC PZPR (od grudnia 1987 r.) został w miejsce J. Głowczyka sekretarzem KC odpowiedzialnym za nadzór nad mediami i propagandą; następnie od sierpnia 1988 do marca 1989 r. (równocześnie Prezes Rady Ministrów PRL od września 1988 do sierpnia 1989 r.) pełnił stanowisko przewodniczącego Komisji ds. Propagandy w KC PZPR.

⁸ Sam wspominał wielokrotnie w swoich „Dziennikach”, że w okresie pełnienia funkcji wicepremiera (lutym 1981–listopadem 1985) w rządzie W. Jaruzelskiego jego realne polityczne wpływy były ograniczone, w tym na płaszczyźnie prowadzenia działań propagandowych, przez innych czołowych członków ścisłego kierownictwa partii.

⁹ Przydatnym opracowaniem ułatwiającym poruszanie się po podstawach biografii politycznych I sekretarza KC PZPR jest książka: J. Eisler, *Siedmiu wspaniałych...*

¹⁰ Przykładem polityka, który nie mając formalnego mandatu do kierowania działem spraw związanych z prowadzeniem polityki propagandowej, a w rzeczywistości miał znaczący wpływ na ten obszar działalności PZPR w latach 60. XX w. był jeden z najbliższych współpracowników W. Gomułki – Zenon Kliszko.

wskutek zmieniających się okoliczności politycznych, potrafili ponownie zostać przywróceny do nadzorowania polityki propagandowej. Dwukrotnie powierzano kierownictwo nad tzw. pionem propagandowym w strukturach KC PZPR E. Ochabowi (1950–1955; 1959–1962) i S. Olszowskiemu (1968–1971; 1980–1982). Ten ostatni polityk dodatkowo od 1963 roku był kierownikiem Biura Prasy, czyli kluczowej w centralnym aparacie wykonawczym KC PZPR struktury koordynującej działania propagandowe partii w czasach rządów W. Gomułki. Obok Olszowskiego, do polityków z kierownictwa PZPR najdłużej zajmujących się kontrolą w obszarze funkcjonowania mass mediów należy zaliczyć A. Starewicza, J. Łukaszewicza i J. Głowczyka. Żaden z nich nie doczekał się do dzisiaj pogłębionego monograficznego opracowania, podobnie jak pozostali wymienieni funkcjonariusze partyjni. Należy jednak wspomnieć o istniejących pracach o charakterze przyczynkarskim dotyczących wybranych nadzorców „frontu ideologicznego”. I tak należy tu wymienić rozważania P. Donefnera o Jerzym Łukaszewiczu¹¹ czy J. Wojsława o Stefanie Olszowskim¹². Ten katalog możemy jeszcze rozszerzyć o teksty, w których autorzy odnieśli się do scharakteryzowania działalności niżej usadowionych w hierarchii partyjno-państwowej postaci wpływających na funkcjonowanie polskiego systemu medialnego w okresie Polski realnego socjalizmu. Chodzi tutaj między innymi o artykuły P. Donefnera o prezie *Radiokomitetu* w latach 1956–1972 Włodzimierzu Sokorskim¹³ oraz S. Ligarskiego i G. Majchrzaka o Januszu Roszkowskim¹⁴ pełniącym w latach 1971/72–1986 funkcję redaktora naczelnego Polskiej Agencji Prasowej (PAP)¹⁵ i następnie do roku 1989 przewodniczącego Komitetu ds. Radia i Telewizji¹⁶. Trudno też dostrzec w analizowanym dorobku naukowym opracowania poświęcone kierownikom wydziałów KC PZPR sprawujących bezpośredni nadzór nad prasą, radiem i telewizją. Do wyjątków w tej materii należy zaliczyć artykuł M. Juszcuka o kierowniku Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR w latach 1948–1954 Stefanie Staszewskim¹⁷.

¹¹ P. Donefner, *Sekretarz propagandy sukcesu. Przyczynek do biografii politycznej*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2019, t. 17, s. 297–312.

¹² J. Wojsław, *Stefan Olszowski głównym nadzorcą partyjnej propagandy w latach 1980–1982* [w:] *Společne i historyczne konteksty funkcjonowania mediów*, red. M. Kaczmarczyk, D. Rott, M. Boczkowska, M. Koszembar-Wiklik, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec 2015, s. 89–116.

¹³ P. Donefner, *Włodzimierz Sokorski jako prezes Radiokomitetu w latach 1956–1972. Pozycja polityczna w elicie władzy*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2020, t. 18, s. 45–81.

¹⁴ S. Ligarski, G. Majchrzak, *Janusz Roszkowski: tajemniczy prezes*, „Forum Dziennikarzy” 2017, nr 3 (123), s. 72–76.

¹⁵ Do roku 1983 na czele PAP stali naczelnicy redaktorzy (wcześniej, do lat 60. XX w., noszący w nomenklaturze urzędniczej tytuł dyrektora i prezesa PAP), następnie prezesi.

¹⁶ Interesującym opracowaniem o charakterze biograficznym poświęconym J. Urbanowi, który był również przewodniczącym *Radiokomitetu* (IV–IX 1989) i ważną postacią mającą wpływ na kształtowanie polityki propagandowej w rządach PRL pod przewodnictwem W. Jaruzelskiego i M. Rakowskiego jest praca: D. Karaś, M. Sterlingow, *Urban. Biografia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2023.

¹⁷ M. Juzepczuk, *Stefan Staszewski – kierownik Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR w latach 1948–1954* [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiła, M. Żukowski, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu–Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Warszawa–Lublin 2015, s. 466–477.

Centralne struktury KC PZPR zajmujące się nadzorem nad mass mediami

A jak w takim razie wygląda dotychczasowy dorobek naukowy poświęcony działalności poszczególnych struktur funkcjonujących w aparacie wykonawczym KC PZPR zajmującym się nadzorem nad działalnością propagandową, który zasadniczo opierał się na konstrukcji wydziałowej. Na tej płaszczyźnie badań również jest wiele niezbadanych tematów. Starając się krótko scharakteryzować prace, które dotyczą tego obszaru badań, należy zaznaczyć, że w części rozważań, głównie o charakterze przyczynkarskim, temat ten omawiany jest niejako równolegle, przy okazji opisywania innych płaszczyzn i elementów składających się na funkcjonowanie systemu nadzoru nad działalnością mass mediów i propagandy.

Starając się zachować porządek chronologiczny, związany z okresem istnienia danej struktury aparatu wykonawczego KC PZPR, na wstępie należy wymienić prace odnoszące się do tzw. okresu stalinowskiego, etapu w historii Polski Ludowej przypadającego na lata 1948–1956. Pomocne są tutaj prace A. Koziela¹⁸, w tym szczególnie jego monografia o polityce prasowej PZPR w latach 1948–1957¹⁹; M. Szumiły, zwłaszcza liczne fragmenty przygotowanej przez niego monografii politycznej o Romanie Zambrowskim²⁰; rozważania P. Sasanki o relacjach pomiędzy władzą a dziennikarzami w drugiej części panowania stalinizmu w Polsce²¹; czy w końcu refleksje J. Wojsława traktujące o różnorodnych elementach organizacji, funkcjonowania oraz nadzorowania aparatu propagandowego przez kierownictwo partyjne²².

¹⁸ Zob.: A. Koziel, *Media w 1948 roku* [w:] *Zwrot polityczny 48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, red. M. Jabłonowski, W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013, s. 331–337; *idem*, *Prasa w dokumentach PZPR w latach 1948–1958*, „Materiały pomocnicze do najnowszej historii dziennikarstwa” 1992, t. XVIII, s. 65–77.

¹⁹ A. Koziel, *Studium o polityce prasowej PZPR 1948–1957*, Warszawa 1991.

²⁰ M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014; zob. też: *idem*, *Protelowani Jakuba Bermana jako przykład klientelizmu i nepotyzmu w elicie władzy PRL*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 2, s. 456–476; zob. też interesujący artykuł tego autora o zmianach personalnych w komunistycznej elicie władzy dokonywanych w ostatnim okresie rządów W. Gomułki: *idem*, *Pomarcowa wymiana kadr – elita PZPR w latach 1968–1970* [w:] *Yesterday. Studia z historii najnowszej. Księga dedykowana prof. Jerzemu Eislerowi w 65. Rocznicę urodzin*, red. J. Olaszek et al., Warszawa 2017, s. 514–528.

²¹ P. Sasanka, *Historia walki na dwa fronty. Władza – prasa – dziennikarze 1953–1955/1956*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2018, t. 16, s. 85–138.

²² J. Wojsław, *Obraz terażniejszości w propagandzie komunistycznej Polski lat 1949–1954. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009; *idem*, *Kierownictwo partyjne wobec prasy w Polsce w latach kulminacji stalinizmu (1949–1953): polityka personalna, decyzje organizacyjne i „nastawienie” tematyczne*, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy” 2015, t. VII (18), s. 39–62; *idem*, *Centralny aparat partyjny wobec prasy. Próby zmiany strategii propagandowej po II Zjeździe PZPR (marzec 1954–marzec 1956)* [w:] *Nie tylko „Po prostu”. Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, red. M. Przeperski, P. Sasanka, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2019, s. 15–33.

Polityczny przełom roku 1956, w którym to czasie dokonywały się znaczące zmiany w interesującym nas obszarze, doczekał się uwagi kilku badaczy. Jedne z bardziej interesujących rozważań zostały zebrane, w już wcześniej przywoływanym tutaj tomie – *Nie tylko „Po prostu”*. *Prasa w dobie odwilży 1955–1958*²³.

Kolejnym etapem historii powojennej Polski był czas rządów Władysława Gomułki przypadający na lata 1956–1970. Wraz z wydarzeniami przełomowego roku 1956 przyszedł zmiany w organizacji centralnych struktur PZPR zajmujących się kontrolą mass mediów. Tego okresu dotyczą opracowania: wykraczający poza rządy Gomułki tekst T. Mielczarka o polityce kierownictwa PZPR wobec prasy²⁴; artykuł M. Przeperskiego o działalności Komisji Prasowej KC PZPR w latach 1956–1957²⁵; czy też refleksje J. Wojsława charakteryzujące działalność Biura Prasy w całym okresie (1956–1972) jego funkcjonowania w centralnych strukturach wykonawczych KC PZPR²⁶.

Dekada lat 70. XX wieku, czyli rządy ekipy E. Gierka (1970–1980), to okres kojarzony z realizowaniem przez kierownictwo PZPR w polityce informacyjnej „propagandy sukcesu”. Na czoło głównych jej koordynatorów wysuwa się Jerzy Łukaszewicz, sekretarz KC PZPR i następnie członek Biura Politycznego. Już poza formalnym układem nadzorczym ulokowanym w centralnych strukturach KC PZPR znajduje się jeden z faworytów i bliskich współpracowników, jeszcze z czasów śląskich Gierka, od roku 1972 prezes Radiokomiteu Maciej Szczepański. Jak było wspomniane, naukowych monografii poświęconych obu postaciom brakuje. Do prac o charakterze przyczynkarskim, a dotyczących lat 70. i funkcjonujących w tym czasie w centrum partyjnym struktur nadzorczych należy zaliczyć artykuły: T. Leszkowicza o ostatnim okresie funkcjonowania Biura Prasy²⁷; P. Sowińskiego traktujący o kierowaniu propagandą sukcesu²⁸ i J. Wojsława o sprawowaniu kontroli nad mass mediami w pierwszej połowie lat 70. XX wieku²⁹.

²³ Zob. m.in.: P. Sasanka, *Władza, prasa i dziennikarze między XX Zjazdem KPZR a październikiem 1956 roku* [w:] *Nie tylko „Po prostu”...*, s. 34–97; M. Przeperski, *Srodowiska dziennikarskie w 1956 roku. Szkic do portretu* [w:] *Nie tylko „Po prostu”...*, Warszawa 2019, s. 98–113.

²⁴ T. Mielczarek, *Prasa w enuncjacjach programowych i praktyce politycznej PZPR w latach 1956–1989*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 2001, t. VI, s. 113–142.

²⁵ M. Przeperski, *Komisja Prasowa KC PZPR 1956–1957*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2016, t. XIV, s. 99–122.

²⁶ J. Wojsław, *Biuro Prasy KC PZPR (1956–1972)* w: *Media Biznes Kultura. Media w procesie zmian – etyka i komunikacja*, t. 1, red. B. Czechowska-Derkacz, D. Chomik, J. Wojsław, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018, s. 285–312.

²⁷ T. Leszkowicz, *Gomułkowska struktura władzy w nowej rzeczywistości. Funkcjonowanie Biura prasy KC PZPR w roku 1971 a proces „dostrajania” polityki prasowej*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2014, t. XII, s. 219–246.

²⁸ P. Sowiński, *Kierowanie propagandą sukcesu w mass mediach*, „Studia Polityczne” 2009, nr 24, s. 47–69.

²⁹ J. Wojsław, *Nadzór nad mediami sprawowany przez władze PZPR w latach 1970–1975*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, t. XXIV, z. 3 (63), s. 89–112; w pewnym zakresie uzupełnieniem rozważań J. Wojsława może być artykuł: M. Przeperski, *Propagandowa dekompozycja. Tygodnik „Polityka” na tle polityki propagandowej KC PZPR (1975–1980)* [w:] *PRL na pochylni (1975–1980)*, red. M. Bukala, D. Iwaneczko, Rzeszów 2017, s. 757–780.

Następnym podokresem w historii PRL, który powinien doczekać się specjalistycznych opracowań poświęconych nadzorowi nad realizowaną wtedy propagandą jest tzw. karnawał „Solidarności” (sierpień 1980–grudzień 1981). Waga tego czasu dla dziejów Polski Ludowej, także w kontekście erozji i w końcu upadku komunizmu w 1989 roku, jest niebagatelna. Po części kwestiami związanymi z analizą interesującą nas tematyki zajmują się autorzy monografii poświęconych powstaniu i działalności związku „Solidarność”, w tym: książka J. R. Sielezina i tutaj szczególnie podrozdział zatytułowany „Spór o mass media”³⁰; czy też bardziej ogólnie traktujące sprawy nadzoru nad propagandą obszernie opracowanie poświęcone „Rewolucji Solidarności”³¹ A. Friszkiego. Z artykułów, w których znajdują się odniesienia do organizacji i funkcjonowania nadzoru pionu propagandowego w KC PZPR i szerzej mass mediów, na pewno należy wymienić: tekst T. Mielczarka o komunikacji społecznej w Polsce w latach 1980–1981³²; rozważania J. Wojsława dotyczące polityki informacyjnej władz PRL w obliczu strajków sierpniowych³³; S. Ligarskiego o propagandowych przygotowaniach do wprowadzenia stanu wojennego³⁴; czy też prace o instrumentalnym wykorzystaniu przez kierownictwo PZPR spółdzielni wydawniczej RSW „Prasa-Książka-Ruch”³⁵ i aparatu cenzury w latach 1980–1981³⁶. Wartościowych informacji dostarczają również rozważania D. Wicentego traktujące o działalności Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich w gorącym posierpniowym okresie³⁷. Trzeba też w tym miejscu wspomnieć o trzech przygotowanych przez badaczy Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie raportach o stanie komunikacji

³⁰ J. R. Sielezina, *Plaszczyzna konfrontacji politycznej między „Solidarnością” a władzą w latach 1980–1981*, Wrocław 2005, s. 394–426.

³¹ A. Friszke, *Rewolucja Solidarności 1980–1981*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2014.

³² T. Mielczarek, *Komunikacja społeczna w Polsce w latach 1980–1981*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2023, t. XXVI, z. 2 (70), s. 47–63.

³³ J. Wojsław, *Polityka informacyjna PZPR w obliczu strajków sierpniowych 1980 roku* [w:] *Media a Polacy. Polskie media wobec ważnych wydarzeń politycznych i problemów społecznych*, red. K. Pokorna-Ignatowicz, J. Bierówka, S. Jędrzejewski, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego–Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne–Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012, s. 11–36; *idem.*, *Komunistyczne mass media wobec Solidarności w 1980 r.* [w:] *Czas przełomu. Solidarność 1980–1981*, pod red. W. Polaka, et al., Gdańsk 2011, s. 781–795, 973–976.

³⁴ S. Ligarski, *Walka o umysły. Propagandowe przygotowania do wprowadzenia w Polsce stanu wojennego*, [w:] *Czas przełomu. Solidarność 1980–1981*, pod red. W. Polaka, et al., Gdańsk 2011, s. 661–672, 953–955.

³⁵ J. Wojsław, RSW „Prasa-Książka-Ruch” narzędziem polityki informacyjnej kierownictwa PZPR w latach 1980–1981, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2015, t. 18, z. 4, s. 75–100.

³⁶ J. Wojsław, *Działalność Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk na przykładzie wybranych dokumentów w okresie „karnawału Solidarności” (1980–1981)* [w:] *Nie po myśli władzy. Studia nad cenzurą i zakresem wolności słowa na ziemiach polskich od wieku XIX do czasów współczesnych*, red. D. Degen, M. Żynda, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 345–363.

³⁷ D. Wicenty, *Załamania na froncie ideologicznym. Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich od Sierpnia ’80 do stanu wojennego*, Warszawa 2012.

społecznej i masowej w Polsce, gdzie obok opracowania dotyczącego „karnawału Solidarności”³⁸ powstały również analizy zajmujące się latami 70. i 80. XX wieku³⁹.

Ostatnim okresem historii PRL jest czas przypadający na lata trwania stanu wojennego i następujący po nim okres rządów ekipy W. Jaruzelskiego, do roku 1989. I w tym wypadku badania nad centralnymi strukturami PZPR nadzorującymi tzw. pion propagandowy nie są zaawansowane. Brakuje, w znanej autorowi literaturze przedmiotu, prac bezpośrednio odnoszących się do interesującego tematu. Istnieją natomiast rozważania, w których zostają zaprezentowane wybrane aspekty działań propagandowych prowadzonych w nowych, mocno już zmilitaryzowanych okolicznościach, gdzie to znacząca część odpowiedzialności za funkcjonowanie mediów przechodzi w ręce zaufanych ludzi Jaruzelskiego wywodzących się z korpusu oficerskiego Ludowego Wojska Polskiego.

Nieco w szerszym zakresie, patrząc na cały okres lat 1981–1989, badacze skupili się w swoich pracach na przybliżeniu działań propagandowych w czasie obowiązywania stanu wojennego (grudzień 1981–lipiec 1983). Nie można tutaj pominąć podstawowych dla badań nad stanem wojennym monografii A. Paczkowskiego. Autor ich w sposób syntetyczny, ale z dużym wyczuciem znaczenia, traktuje wątki związane z realizowaną przez autorytarne władze Polski polityką informacyjną (dezinformacyjną), także w okresie poprzedzającym 13 grudnia 1981 roku⁴⁰. O zarządzaniu aparatem propagandowym i o dominujących treściach przez propagandę rozpowszechnianych w bardziej szczegółowy sposób informują prace zbiorowe, w tym: traktujące o funkcjonowaniu prasy regionalnej w Gdańsku, Krakowie, Szczecinie i Wrocławiu w pierwszych tygodniach po 13 grudnia 1981 roku opracowanie pod redakcją S. Ligarskiego⁴¹; praca zbiorowa przybliżająca rolę radia i telewizji w realizowaniu propagandy stanu wojennego⁴²; książka J. Ołaszka o propagandzie stanu wojennego wobec działaczy podziemnej „Solidarności”⁴³.

Z kolei jedną z podstawowych monografii opisującą meandry polityki ekipy W. Jaruzelskiego jest praca P. Kowala „Koniec systemu władzy”⁴⁴. Jej autor w wielu

³⁸ *Raport o stanie komunikacji społecznej w Polsce. Sierpień 1980–13 grudnia 1981*, red. W. Pisarek, Kraków 2007.

³⁹ *Komunikowanie masowe w Polsce. Próba bilansu lat siedemdziesiątych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1981, nr 1; *Komunikowanie masowe w Polsce: lata osiemdziesiąte*, red. W. Pisarek, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 1–2.

⁴⁰ A. Paczkowski, *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka władzy. Lipiec 1980–styczeń 1982*, Kraków 2002; *idem, Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981–22 VII 1983*, Warszawa 2007.

⁴¹ *Środki masowego zakłamania. Gadzinówki w czasie stanu wojennego*, red. S. Ligarski, Szczecin 2012; zob. też: S. Ligarski, *Propaganda obozu władzy w okresie stanu wojennego [w:] Wokół „mniejszego zła”. Stan wojenny w Polsce*, red. P. Piotrowski, Wrocław 2010, s. 93–120.

⁴² *Polskie Radio i Telewizja w stanie wojennym*, wstęp i oprac. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2011.

⁴³ J. Ołaszek, „Nieliczni ekstremiści”. *Podziemna Solidarność w propagandzie stanu wojennego*, Gdańsk 2010.

⁴⁴ P. Kowal, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2015.

miejscach odnosi się do układu personalnego mającego znaczący wpływ na prowadzenie polityki propagandowej w ostatniej dekadzie istnienia PRL. Wśród wskazanych postaci znaleźli się, zaliczani zarówno do formalnych i nieformalnych struktur władzy, politycy i generałowie: Czesław Kiszczak, Józef Baryła, Jan Głowczyk, Józef Czyrek, Jerzy Urban, Wiesław Górnicki, czy w końcu Mieczysław Rakowski⁴⁵. Z naszej perspektywy interesujący nas obszar związany z nadzorem nad tzw. pionem propagandowym w KC PZPR i osób tę kontrolę formalnie sprawujących pod przewodnictwem sekretarza KC Jana Głowczyka (1982–1988), znajduje swoje odbicie tylko w niewielkim stopniu. Trzeba też zaznaczyć, że na przestrzeni ostatnich kilkunastu miesięcy istnienia Polski Ludowej następowała częsta rotacja polityków PZPR kierujących polityką informacyjną (propagandową). Także ich wpływ na działalność propagandową ówczesnych mass mediów, począwszy od M. Rakowskiego, poprzez S. Cioska, a skończywszy na M. Królu był malejący, by po wyborach z 4 czerwca 1989 roku stawać się coraz bardziej symboliczny.

Wnioski

Dotychczasowy dorobek naukowy poświęcony badaniom nad centralnymi strukturami KC PZPR odpowiedzialnymi za nadzór nad propagandą i funkcjonowaniem mass mediów w Polsce Ludowej jest naznaczony brakiem prac monograficznych, w których byłyby zawarte pogłębione analizy poświęcone temu obszarowi aktywności politycznej władz PRL. Uwzględniając opinię, że w każdym systemie politycznym, również demokracji, nie mówiąc już o modelach autorytarnych i totalitarnych, działania prowadzone przez rządzących w tej przestrzeni, stanowią jeden z fundamentów określających politykę państwa, jest to uwaga znacząca. Wydaję się, że ta swoista luka badawcza powinna zostać jak najszybciej ograniczona.

W przeanalizowanych pracach dominują refleksje o charakterze przyczynkarskim. Omawiają one podejmowaną problematykę wycinkowo. Z istniejących biografii polityków, którzy w PRL zajmowali się z poziomu Biura Politycznego i Sekretariatu KC PZPR kontrolą mass mediów, zaistniało do tej pory jedno opracowanie dotyczące M. F. Rakowskiego autorstwa Michała Przeperskiego. Jednak i ono nie skupia się na analizie funkcjonowania partyjnego aparatu KC PZPR pod interesującym nas kątem w dłuższym czasie, co o tyle może być zrozumiałe, że jego główny bohater pełnił w ścisłym kierownictwie PZPR rolę głównego koordynatora polityki propagandowej w ostatnim i zarazem krótkim okresie istnienia PRL (1988–1989).

Sektor spraw propagandowych w centralnych strukturach KC PZPR zorganizowany był w systemie wydziałowym, podobnie zresztą jak pozostałe segmenty nadzorcze w aparacie wykonawczym PZPR. I w tym przypadku brak do dzisiaj kompleksowego omówienia działań owych podmiotów nadzorczych. Oczywiście istnieją analizy lub ich części poświęcone badawczo tej problematyce, ale zazwyczaj mają one charakter prac wycinkowych, charakteryzujących w sposób fragmentaryczny interesujący nas temat.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 52, 57–76.

Trzeba jednak zaznaczyć, że część przydatnych rozważań można znaleźć w pracach, których główną tematyką jest przybliżenie działalności osób i instytucji tworzących w Polsce Ludowej system medialny, nieodnoszących się bezpośrednio do analizy centralnego aparatu wykonawczego KC PZPR. Stąd zasadne wydaje się również poszukiwanie informacji niejako na obrzeżach interesującego nas tematu, w rozważaniach poświęconych badaniu agencji i wydawnictw prasowych, aparatu cenzury, czy też działalności poszczególnych mass mediów z Radiokomitetem na czele. Nie prowadząc tutaj analizy bibliograficznej pod tym kątem zaznaczę tylko, że interesujące rozważania związane z wymienionymi elementami systemu medialnego PRL można znaleźć między innymi w pracach autorstwa: Kamili Kamińskiej-Chełminiak⁴⁶, Mariusza Mazura, Tomasza Mielczarka, Zbigniewa Romka, Katarzyny Pokornej-Ignatowicz, Renaty Piaseckiej-Strzelec.

Przydatne wiadomości mogą być także ujęte w spojrzeniu badaczy z perspektywy lokalnej, chociażby przez pryzmat działalności wojewódzkich komitetów PZPR. Nie można też zapominać o pracach natury ogólnej, związanej z przybliżaniem etapów historii politycznej Polski realnego socjalizmu.

Oddzielnym źródłem badawczym, tutaj niecharakteryzowanym, są liczne materiały o charakterze memuarystycznym: dzienniki, wspomnienia i rozmowy, których autorami i uczestnikami są wysocy funkcjonariusze aparatu władzy Polski Ludowej. I choć ze swej natury mogą być one mocno subiektywnym zasobem informacji, to zapewne należy wnikliwie zapoznać się tego typu źródłami.

Przydatne są również mające, zasadniczo charakter encyklopedycznych kompendiów wiedzy, ułatwiających badaczowi szybką orientację w organizacji centralnego aparatu partyjno-rządowego i zmieniającej się w nich obsadzie personalnej prace Włodzimierza Janowskiego i Aleksandra Kochańskiego⁴⁷ oraz Tadeusza Mołdaw⁴⁸, podobnie jak zbiory wydanych dokumentów, które obejmują posiedzenia Biura Politycznego i innych centralnych ciał statutowych KC PZPR.

Na zakończenie należy podkreślić, że autor tego artykułu, zdaje sobie sprawę z występujących problemów poznawczych, które są również jego udziałem, a mianowicie z występujących trudności z wzajemnym wykorzystywaniem przez badaczy już opublikowanych wyników analiz, które są często wydawniczo rozproszone i tym samym nie zawsze w sposób dostateczny rozpoznane.

⁴⁶ K. Kamińska-Chełminiak K., *Cenzura w Polsce 1944–1960. Organizacja, kadry, metody pracy*, Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii. Uniwersytet Warszawski–Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2019.

⁴⁷ W. Janowski, A. Kochański, *Informator o strukturze i obsadzie personalnej...*, Warszawa 2000.

⁴⁸ T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.

Bibliografia

- Donefner P., *Sekretarz propagandy sukcesu. Przyczynek do biografii politycznej*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2019, t. XVII, s. 297–312.
- Donefner P., *Włodzimierz Sokorski jako prezes Radiokomitetu w latach 1956–1972. Pozycja polityczna w elicie władzy*, „Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały” 2020, t. XVIII, s. 45–81.
- Eisler J., *Siedmiu wspaniałych. Poczci pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Wydawnictwo Czerwone i Czarne, Warszawa 2014.
- Friszke A., *Rewolucja Solidarności 1980–1981*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2014.
- Jabłonowski M., Janowski W., Sołtysiak G., *Wstęp [w:] Polska mniej znana 1944–1980. XI Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1990)*, t. 9, opracowanie, wybór i przygotowanie do druku M. Jabłonowski, W. Janowski, G. Sołtysiak, Warszawa 2014, s. 5–41.
- Janowski W., Kochański A., *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, red. K. Persak, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2000.
- Juzepczuk M., *Stefan Staszewski – kierownik Wydziału Prasy i Wydawnictw KC PZPR w latach 1948–1954*, w: *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiła, M. Żukowski, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Warszawa–Lublin 2015, s. 466–477.
- Kamińska-Chełmiński K., *Cenzura w Polsce 1944–1960. Organizacja, kadry, metody pracy*, Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii. Uniwersytet Warszawski–Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2019.
- Kamiński Ł., *Struktury propagandy w PRL [w:] Propaganda PRL. Wybrane problemy*, red. P. Semków, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Gdańsk 2004, s. 10–13.
- Karaś D., Sterlingow M., *Urban. Biografia*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2023.
- Komunikowanie masowe w Polsce: lata osiemdziesiąte*, red. W. Pisarek, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 1–2.
- Kowal P., *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2015.
- Koział A., *Media w 1948 roku [w:] Zwrot polityczny 48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, red. M. Jabłonowski, W. Jakubowski, T. Krawczak, Warszawa 2013, s. 331–337.
- Koział A., *Studium o polityce prasowej PZPR 1948–1957*, Warszawa 1991.
- Leszkowicz T., *Gomułkowska struktura władzy w nowej rzeczywistości. Funkcjonowanie Biura prasy KC PZPR w roku 1971 a proces „dostrajania” polityki prasowej*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2014, t. XII, s. 219–246.
- Ligarski S., Majchrzak G., *Janusz Roszkowski: tajemniczy prezes*, „Forum Dziennikarzy” 2017, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego: Archiwum Akt Nowych: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR nr 3 (123), s. 72–76.
- Ligarski S., *Propaganda obozu władzy w okresie stanu wojennego [w:] Wokół „mniejszego zła”. Stan wojenny w Polsce*, red. P. Piotrowski, Wrocław 2010, s. 93–120.
- Ligarski S., *Wstęp [w:] Środki masowego zakłamania. Gadzinówki w czasie stanu wojennego*, red. S. Ligarski, Szczecin 2012.

- Mielczarek T., *Komunikacja społeczna w Polsce w latach 1980–1981*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2023, t. XXVI, z. 2 (70), s. 47–63.
- Mielczarek T., *Prasa w enuncjacjach programowych i praktyce politycznej PZPR w latach 1956–1989*, „Kieleckie Studia Bibliologiczne” 2001, t. 6, s. 113–142.
- Mołdawa T., *Ludzie władzy 1944–1991*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.
- Olaszek J., „Nieliczni ekstremiści”. *Podziemna Solidarność w propagandzie stanu wojennego*, Gdańsk 2010.
- Paczkowski A., *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka władzy. Lipiec 1980–styczeń 1982*, Kraków 2002.
- Paczkowski A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981–22 VII 1983*, Warszawa 2007.
- Persak K., *Struktura i skład centralnych instancji decyzyjnych KC PZPR [w:] Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003, s. 19–50.
- Piasecka-Strzelec R., *Polskie Agencje Prasowe w latach 1944–1972. Upowszechnianie i reglamentacja informacji, działalność propagandowa*, Kielce 2012.
- Pokorna-Ignatowicz K., *Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa-Książka-Ruch” w polskim systemie medialnym*, Kraków 2016.
- Pokorna-Ignatowicz K., *Telewizja w systemie politycznym i medialnym PRL. Między polityką a widzami*, Kraków 2003.
- Polskie Radio i Telewizja w stanie wojennym*, wstęp i oprac. S. Ligarski, G. Majchrzak, Warszawa 2011.
- Przeperski M., *Komisja Prasowa KC PZPR 1956–1957*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2016, t. XIV, s. 99–122.
- Przeperski M., *Mieczysław F. Rakowski. Biografia polityczna*, Warszawa 2021.
- Przeperski M., *Propagandowa dekompozycja. Tygodnik „Polityka” na tle polityki propagandowej KC PZPR (1975–1980)*, [w:] *PRL na pochylni (1975–1980)*, red. M. Bukała, D. Iwaneczko, Rzeszów 2017, s. 757–780.
- Przeperski M., *Środowiska dziennikarskie w 1956 roku. Szkic do portretu [w:] Nie tylko „Po prostu”. Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, red. M. Przeperski, P. Sasanka, Warszawa 2019, s. 98–113.
- Raport o stanie komunikacji społecznej w Polsce. Sierpień 1980–13 grudnia 1981*, red. W. Pisarek, Kraków 2007.
- Sasanka P., *Historia walki na dwa fronty. Władza – prasa – dziennikarze 1953–1955/1956*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2018, t. 16, s. 85–138.
- Sasanka P., *Władza, prasa i dziennikarze między XX Zjazdem KPZR a październikiem 1956 roku*, [w:] *Nie tylko „Po prostu”. Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, red. M. Przeperski, P. Sasanka, Warszawa 2019, s. 34–97.
- Sielezin J. R., *Płaszczyszna konfrontacji politycznej między „Solidarnością” a władzą w latach 1980–1981*, Wrocław 2005.
- Sowiński P., *Kierowanie propaganda sukcesu w mass mediach*, „Studia Polityczne” 2009, nr 24, s. 47–69.
- Szumilo M., *Kierownictwo PZPR w latach 1971–1980*, [w:] *PRL na pochylni (1975–1980)*, red. M. Bukała, D. Iwaneczko, Rzeszów 2017, s. 30–59.
- Szumilo M., *Pomarcowa wymiana kadr – elita PZPR w latach 1968–1970 [w:] Yesterday. Studia z historii najnowszej. Księga dedykowana prof. Jerzemu Eislerowi w 65. Rocznice urodzin*, red. J. Olaszek et al., Warszawa 2017, s. 514–528.

- Szumilo M., *Protegowani Jakuba Bermana jako przykład klientelizmu i nepotyzmu w elicie władzy PRL*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2019, nr 2, s. 456–476.
- Szumilo M., *Roman Zambrowski 1909-1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014.
- Wicenty D., *Załamanie na froncie ideologicznym. Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich od Sierpnia '80 do stanu wojennego*, Warszawa 2012.
- Wojsław J., *Biuro Prasy KC PZPR (1956–1972)* [w:] *Media Biznes Kultura. Media w procesie zmian – etyka i komunikacja*, t. 1, red. B. Czechowska-Derkacz, D. Chomik, J. Wojsław, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2018, s. 285–312.
- Wojsław J., *Centralny aparat partyjny wobec prasy. Próby zmiany strategii propagandowej po II Zjeździe PZPR (marzec 1954–marzec 1956)* [w:] *Nie tylko „Po Prostu”. Prasa w dobie odwilży 1955–1958*, red. M. Przeperski, P. Sasanka, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2019, s. 15–33.
- Wojsław J., *Działalność Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk na przykładzie wybranych dokumentów w okresie „karnawału Solidarności” (1980–1981)* [w:] *Nie po myśli władzy. Studia nad cenzurą i zakresem wolności słowa na ziemiach polskich od wieku XIX do czasów współczesnych*, red. D. Degen, M. Żynda, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 345–363.
- Wojsław J., *Kierownictwo partyjne wobec prasy w Polsce w latach kulminacji stalinizmu (1949–1953): polityka personalna, decyzje organizacyjne i “nastawienie” tematyczne*, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy” 2015, t. VII (18), s. 39–62.
- Wojsław J., *Komunistyczne mass media wobec Solidarności w 1980 r.* [w:] *Czas przelomu. Solidarność 1980–1981*, red. W. Polak, et al., Gdańsk 2011, s. 781–795, 973–976.
- Wojsław J., *Nadzór nad mediami sprawowany przez władze PZPR w latach 1970–1975*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, t. XXIV, z. 3 (63), s. 89–112.
- Wojsław J., *Obraz teraźniejszości w propagandzie komunistycznej Polski lat 1949–1954. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009.
- Wojsław J., *Polityka informacyjna PZPR w obliczu strajków sierpniowych 1980 roku* [w:] *Media a Polacy. Polskie media wobec ważnych wydarzeń politycznych i problemów społecznych*, red. K. Pokorna-Ignatowicz, J. Bierówka, S. Jędrzejewski, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego–Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne–Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012, s. 11–36.
- Wojsław J., *RSW „Prasa-Książka-Ruch” narzędziem polityki informacyjnej kierownictwa PZPR w latach 1980–1981*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2015, t. 18, z. 4, s. 75–100.
- Wojsław J., *Stefan Olszowski głównym nadzorcą partyjnej propagandy w latach 1980–1982* [w:] *Spoleczne i historyczne konteksty funkcjonowania mediów*, red. M. Kaczmarczyk, D. Rott, M. Boczkowska, M. Koszembar-Wiklik, Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec 2015, s. 89–106.
- Środki masowego zakłamania. Gadzinówki w czasie stanu wojennego*, red. S. Ligarski, Szczecin 2012.